

RATNO SVETLO

OD ISTOG PISCA

ENGLISKI PACIJENT

MAJKL ONDAČI

Prevela
Dijana Radinović

■ Laguna ■

Naslov originala

Michael Ondaatje

WARLIGHT

Copyright © 2018 by Michael Ondaatje
Translation copyright © 2018 za srpsko izdanje, LAGUNA

*Elen Seligman, Soniju Mehti i Liz Kalder
za sve ove godine*

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

„Najveće bitke se biju u prevojima topografskih mapa.“

PRVI DEO

STO PUN NEZNANACA

Hiljadu devetsto četrdeset pete naši roditelji su otišli i ostavili nas staranje dvojici muškaraca koji su možda bili kriminalci. Živeli smo u Londonu, u ulici koja se zvala Ruvinji gardens, i jednog jutra naša majka je kazala, ili je to možda bio otac, da posle doručka treba da porazgovaramo kao porodica, i tad su nam rekli da će nas ostaviti i otići u Singapur na godinu dana. Nije to predug put, kazali su, ali neće biti ni kratak. Mi ćemo, naravno, biti zbrinuti dok oni nisu tu. Pamtim da je naš otac sedeo na neudobnoj gvozdenoj baštenskoj stolici kad nam je saopštio tu vest, a da je majka, odevena u letnju haljinu, stajala tik iza njegovog ramena i posmatrala našu reakciju. Posle nekog vremena uzela je ruku moje sestre Rejčel i položila je na svoj struk kao da može da je ugreje.

Ni Rejčel ni ja nismo progovorili ni reč. Zurili smo u oca, koji nam je opisivao detalje leta novim avro tjudorom 1, naslednikom bombardera lankastera, koji je mogao da krstari brzinom od gotovo petsto kilometara na sat.

Moraće barem dva puta da slete i promene avion pre nego što stignu na odredište. Objasnio nam je da je unapređen i postavljen da upravlja ogrankom *Junilevera* u Aziji, što je pomak u njegovoj karijeri. To će biti dobro za sve nas. Govorio je ozbiljno, a naša majka se u jednom trenutku okrenula da pogleda u svoju avgustovsku baštu. Kad je naš otac rekao šta je imao, prišla mi je, videvši da sam zbunjen, i provukla mi prste kroz kosu kao češalj.

Meni je tad bilo četrnaest godina, a Rejčel gotovo šesnaest, i rečeno nam je da će se o nama preko raspusta brinuti staratelj, kako ga je majka nazvala. Pominjali su ga kao kolegu. Već smo ga upoznali – zvali smo ga Leptirica, mi smo mu smislili taj nadimak. Naša je porodica imala običaj da prišiva nadimke, što je značilo i da se ogrtala velom tajni. Rejčel mi je već jednom rekla kako sumnja da se Leptirica bavi kriminalom.

Taj je aranžman delovao čudno, ali život je u tom posleratnom periodu još bio uzburkan i konfuzan, te nam to što su nam rekli nije bilo neobično. Prihvatili smo odluku, kao što to deca rade, a Leptirica, naš stanar s trećeg sprata koji se nedavno doselio, skroman čovek, krupan no nekako sličan leptirici po plahim pokretima, bio je rešenje. Naši su roditelji sigurno pretpostavljali da je pouzdan. No da li im je bilo očito da se Leptirica bavi kriminalom, u to nismo bili sigurni.

Pretpostavljam da je nekad i bilo pokušaja da budemo blisko vezana porodica. Otac mi je povremeno dopuštao da pođem s njim u kancelarije *Junilevera*, koje su bile puste preko vikenda i prazničnih i neradnih dana, i dok bi on radio, ja bih tumarao po naizgled napuštenom svetu na dvanaestom spratu zgrade. Ustanovio sam da su svi

kancelarijski ormarići zaključani. U korpama za otpatke nije bilo ničega, na zidovima nije bilo slika, premda je na jednom zidu njegove kancelarije bila reljefna karta na kojoj su bila označena mesta sa ispostavama firme u inostranstvu: Mombasa, Kokosova ostrva, Indonezija. A bliže kući Trst, Heliopolis, Bengazi, Aleksandrija, gradovi duž obale Mediterana, mesta koja su, kako sam pretpostavio, bila pod upravom mog oca. Na tim su mestima zakupljivali teretne prostore stotina brodova koji su putovali na Istok i natrag. Lampice na toj karti koje su označavale te gradove i luke bile su pogašene preko vikenda, u mraku baš kao i te daleke ispostave.

U zadnji čas odlučeno je da majka ipak ostane tokom poslednjih nedelja leta kako bi uredila sve što treba da se stanar brine o nama i pripremila nas za nove internate. U subotu pre nego što će otac odleteti u taj daleki svet, još sam jednom pošao sa njim u njegovu kancelariju nedaleko od Ulice Kurzon. Predložio je da pođemo u dugu šetnju pošto će, kako je rekao, narednih nekoliko dana njegovo telo biti skućeno u avionu. I tako smo se autobusom odvezli do Prirodnjačkog muzeja, odakle smo prošetali Hajd parkom i izašli na Mejfer. Bio je neobično poletan i veseo, pevušio je *Platno belo, rukom tkano, u tuđini pohabano*, i ponavljao je te stihove bez prestanka, gotovo razdragan, kao da je to neko osnovno pravilo. Šta li mu to znači, pitao sam se. Sećam se da nam je bilo potrebno nekoliko ključeva da uđemo u zgradu u kojoj je kancelarija gde je radio zauzimala čitav poslednji sprat. Stao sam ispred velike karte, i dalje neosvetljene, i pamtio gradove koje će otac preleteti narednih nekoliko noći. Još tad sam voleo karte. Prišao mi je s leđa i upalio lampice, pa su planine

na reljefnoj karti bacale senke, premda ja nisam toliko primećivao lampice koliko luke obasjane svetloplavom svetlošću i ogromna prostranstva neosvetljene zemlje. To više nije bila celovita slika, a slutim da smo Rejčel i ja imali sličnu pogrešnu predstavu o braku naših roditelja. Oni su nam retko govorili o svom životu. Navikli smo bili na nepotpune priče. Moj otac je učestvovao u poslednjim fazama prethodnog rata i ne verujem da je ikad osećao da nam stvarno pripada.

Što se tiče odlaska, podrazumevalo se da majka mora da ide s njim: nije bilo šanse, mislili smo, da može da živi bez njega – bila mu je žena. Manja će nesreća biti, manji raspad porodice, ako nas ostave ovde umesto da majka ostane u Ruvinji gardensu da se brine o nama. Uz to, kako su nam objasnili, ne možemo odjednom da napustimo škole u koje smo s teškom mukom primljeni. Pre nego što je pošao, svi smo se skupili i zagrlili oca, a Leptirica se uviđavno izgubio preko vikenda.

I tako smo otpočeli nov život. Ja u to tad nisam sasvim verovao. A i dalje nisam siguran da li mi je period koji je usledio izobličio život ili ga je osnažio. Za to vreme ću izgubiti navike i stege porodičnog života i zbog toga će kasnije u meni biti neke kolebljivosti kao da sam prebrzo iscrpeo sve svoje slobode. Kako bilo, sad sam u godinama kad mogu da pričam o tome, kako sam odrastao pod okriljem neznanaca. I to je kao da objašnjavam priču, o našim roditeljima, o Rejčel i meni, o Leptirici, kao i ostalima koji će nam se kasnije pridružiti. Pretpostavljam da su takve priče pune stalnih mesta i tropa. Neko mora da prođe kroz

kakvo iskušenje. Niko ne zna ko nosi luč istine. Ljudi nisu ono što smo mislili da jesu niti su tamo gde smo mislili da jesu. I ima neko ko posmatra s nepoznatog mesta. Sećam se kako je moja majka volela da priča o onim protivrečnim zadacima davanim vernim vitezovima iz arturovskih legendi, i kako nam je pripovedala te priče smeštajući ih katkad u određena sela na Balkanu ili u Italiji za koja je tvrdila da ih je posetila i pokazivala nam ih na karti.

Kad je otac otputovao, prisustvo naše majke snažnije se osetilo. Razgovori naših roditelja koje smo prisluškivali uvek su bili o nekim odraslim stvarima. Ali ona je sad počela da nam priča priče o sebi, o svom odrastanju na selu u Safoku. Naročito smo voleli priču o „porodici na krovu“. Naši su baba i deda živeli u delu Safoka koji se nazivao Sveci, gde je malo šta moglo da im naruši mir, čuo se samo žubor reke i tu i tamo crkveno zvono iz obližnjeg sela. No jednog meseca jedna je porodica živela na krovu njihove kuće, bacala stvari i drala se, toliko glasno da je buka prodirala kroz tavanicu i ulazila u život majčine porodice. To su bili jedan bradat čovek i njegova tri sina. Najmlađi je bio tih i miran, najčešće je nosio vedra vode uz merdevine onima gore na krovu. Ali kad god bi moja majka izašla iz kuće da pokupi jaja iz kokošarnika ili da uđe u kola, videla bi ga kako ih posmatra. Bili su krovopokrivači, menjali su krovinu, radili po ceo dan. U vreme večere spustili bi merdevine i otišli. Jednog dana snažan udar vetra pogodio je najmlađeg sina, koji je izgubio ravnotežu i poleteo s krova, propao kroz venjak pred kuhinjom i pao na pločnik. Braća su ga unela u kuću. Dečak po imenu Marš slomio je kuk, a doktor koji je došao stavio mu je nogu u gips i rekao da ne sme da se

pomera. Morao je da ostane na divanu u kuhinji dok se radovi na krovu ne završe. Naša majka – kojoj je tad bilo osam godina – bila je zadužena da donosi dečaku hranu. Povremeno bi mu donela i neku knjigu, ali on je bio toliko stidljiv da je jedva progovarao. Te dve nedelje mora da su mu bile čitava večnost, kazala nam je. Kad je naposletku obavila posao, porodica je odnela dečaka i otišla.

Kad god bismo se moja sestra i ja prisećali te priče, činila nam se kao deo bajke koji nismo u potpunosti razumeli. Majka nam je pričala o tome bez drame, nije bilo užasa zbog dečakovog pada, kako to biva sa već ispričanim pričama. Mora da smo joj tražili da nam još priča o dečaku što je pao, ali ispričala nam je samo taj događaj – o olujnom popodnevnu kad je čula tup, mokar udarac kad se dečak strovalio na pločnik propavši kroz lišće i granje venjaka. Samo jedna epizoda iz tajanstvene slagalice njegovog života.

Leptirica, naš stanar s trećeg sprata, većinu je vremena izbivao iz kuće, premda se katkad vraćao dovoljno rano da stigne na večeru. Sad je bio ohrabrivan da nam se pridruži i on bi tek nakon silnog odmahivanja rukom u neubedljivom odbijanju seo i jeo za našom trpezom. Ipak, većinu večeri Leptirica bi odšetao do Bigz roua da kupi nešto za jelo. Veći deo tog kraja bio je uništen tokom Blica,* i tamo je bilo privremeno postavljeno nekoliko pokretnih tezgi. Uvek smo bili svesni njegovog kolebljivog prisustva, kako se muva tamo-amo. Nikad nismo bili sigurni je li to njegovo ponašanje odraz stidljivosti ili ravnodušnosti. To će se naravno promeniti. Ponekad

* Nemačko bombardovanje Britanije tokom prvih godina Drugog svet-skog rata. (Prim. prev.)

bih ga kroz prozor svoje sobe video kako tiho priča s mojom majkom u mračnoj bašti ili ga zatekao kako pije s njom čaj. Pre nego što je škola počela, majka je mnogo vremena provela ubeđujući ga da me podučava matematici, predmetu iz kog su me u školi većito obarali i koji ću nastaviti da padam još dugo pošto je Leptirica digao ruke od toga da me uči. Tih prvih dana jedina kompleksnost koju sam uočio kod svog staratelja bila je u gotovo tro-dimenzionalnom crtežu koji je nacrtao da mi pomogne da prodrem u srž geometrijske teoreme.

Kad bi se povela priča o ratu, sestra i ja smo pokušavali da izvučemo iz njega gde je bio i šta je radio. Bilo je to vreme stvarnih i lažnih sećanja, a Rejčel i ja smo bili znatiželjni. Leptirica i majka su pominjali ljude koje su u to doba oboje znali. Bilo je jasno da ga je poznavala pre nego što je došao da živi kod nas, ali njegovo učešće u ratu bilo nam je iznenađenje jer u Leptiričinom držanju nije bilo ničeg ratničkog. Na njegovo prisustvo u kući ukazivala nam je tiha muzika klavira s njegovog radija, a trenutno je izgleda radio za neku organizaciju koja se bavila vođenjem knjiga i obračunom plata. Međutim, posle malo zapitkivanja saznali smo da oboje rade kao „požarni“ u Ptičjem gnezdru, kako su ga nazvali, na krovu hotela *Grovenor haus*. Sedeli smo u pidžami i pili sladno mleko dok su njih dvoje prizivali uspomene. Neka bi anegdota izronila na površinu, pa potom nestala. Jedne večeri, pre nego što ćemo poći u nove škole, majka nam je peglala košulje u uglu dnevne sobe, a Leptirica je, spremajući se da pođe, kolebljivo stajao u dnu stepenica kao da je samo delimično u našem društvu. No onda, umesto da ode, počeo je da nam priča kako je naša majka vešto vozila noću kad je,

kroz mrak policijskog časa, prebacivala vojnike do obale, u nekakvu Berkširsku jedinicu, i kad ju je budnom držalo „svega nekoliko kockica čokolade i hladan vazduh što je dopirao kroz otvorene prozore“. Dok je on pričao, majka ga je tako pomno slušala da je peglu držala odignutu kako ne bi spalila okovratnik, potpuno se udubivši u njegovu zagonetnu priču.

Trebalo je tad da znam.

U svojim su pričama namerno preskakali vreme. Jednom smo saznali da je naša majka presretala nemačke poruke i slala podatke preko Engleskog kanala iz jednog mesta u Bedfordširu koje se zvalo Čiksends Prajori, slušalice radija joj pribijene uz uši dok hvata zamršene frekvencije, i opet iz Ptičjeg gnezda na vrhu hotela *Grovenor haus*, za koje smo sad već Rejčel i ja podozrevali da nema mnogo veze sa „požarčenjem“. Postajali smo svesni da naša majka ima više znanja i umeća nego što smo mislili. Da li su njene divne bele ruke i tanani prsti ubili nekog čoveka sa očitom namerom? Video sam u njoj atletsku snagu dok je graciozno trčala uz stepenice. Nismo to ranije kod nje zapazili. Tokom tih mesec dana nakon očevog odlaska, dok i sama nije otišla početkom školske godine, otkrili smo iznenađujuće, a potom i intimnije njene strane. A onaj kratki trenutak dok je stajala s podignutom vrelom peglom u ruci i posmatrala Leptiricu kako se priseća davnih dana ostavio je neizbrisiv utisak na nas.

U očevom odsustvu naša je kuća postala nekako slobodnija i prostranija i mi smo s majkom provodili što smo više vremena mogli. Slušali smo krimi-priče na radiju ostavljajući upaljena svetla jer smo želeli da jedni drugima gledamo lice. Njoj su te priče bez sumnje bile dosadne,

ali mi smo insistirali da bude s nama dok slušamo oglašavanje roga za maglu i vetra što je kao vuk zavijao preko pustopoljina, i tihe korake zločinca ili lomljenje prozorskog okna, i tokom tih drama ja sam na umu imao nedopričanu priču o tome kako je bez svetala vozila do obale. Ipak, što se tiče radio-emisija, više joj je godilo da subotom po podne leži opružena na šezlongu i sluša *Sat s prirodnjakom* na BBC-ju ne obazirući se na knjigu koju je imala u rukama. Ta je emisija podseća na Safok, kazala je. A mi bismo čuli čoveka s radija kako bez kraja i konca veze o rečnim insektima i bistrim planinskim rečicama u kojima je pecao; to se meni i Rejčel činilo kao neki mikroskopski dalek svet dok smo klečali na tepihu i slagali slagalicu, sastavljali deliće plavog neba.

Jednom smo sve troje seli na voz u Liverpulskoj ulici i otputovali do majčinog rodnog doma u Safoku. Baba i deda su te godine poginuli u saobraćajnoj nesreći, pa smo tad gledali majku kako ćutke tumara po njihovoj kući. Sećam se kako smo uvek morali pažljivo da koračamo ivicom hodnika jer bi inače stoletni parket škripao i krckao. „To je pod slavuja“, kazala nam je baba. „Noću nas upozorava na lopove.“ Rejčel i ja smo skakali po njemu kad god bi nam se ukazala prilika.

Ipak, bili smo najsrećniji dok smo bili sami s majkom u Londonu. Želeli smo da nas neusiljeno i sanjivo obasipa ljubavlju više no što je to ikad pre radila. Kao da je postala nešto što je nekad bila. Čak i pre nego što je otac otputovao, bila je brza i efikasna majka, odlazila je na posao kad bismo pošli u školu i obično se vraćala na vreme da večera s nama. Je li ova njena nova verzija nastala jer se oslobodila muža? Ili je to, na neki složeniji način, bila

priprema za razdvajanje od nas sa naznakama kako želi da je pamtimo? Učila je sa mnogim francuski i Cezarove *Galske ratove* – bila je čudesna u latinskom i francuskom – spremajući me za internat. I što je najčudnije, podsticala nas je da priređujemo razne kućne predstave u tišini našeg doma gde smo se oblačili u sveštenike ili hodali na prstima kao mornari i zlikovci.

Jesu li to druge majke radile? Jesu li uz krik padale preko sofe sa bodežom zarivenim u leđa? Ništa od toga nije radila ako bi Leptirica bio u blizini. No što je to uopšte radila? Je li joj bilo dosadno što nas svakodnevno pazi? Da li se, dok se oblačila u lepu ili pak ružnu odeću, osećala kao neko drugi, a ne samo kao naša majka? A najbolje od svega, kad bi prvi zraci zore prodrli u našu sobu, ulazili smo u njenu sobu kao bojažljivi psi i gledali njeno nenašminkano lice, njene sklopljene oči, bela ramena i ruke već raširene da nas prigrlji. Jer ona je u svako doba dana ili noći uvek bila budna, spremna za nas. Nijednom je nismo iznenadili. „Hodi, Petljo. Hodi, Cariću“, promrmljala bi zovući nas samo njenim nadimcima. Slutim da smo u to vreme Rejčel i ja osećali da imamo pravu majku.

Početkom septembra putni kovčeg je donet iz podruma, pa smo je gledali kako ga puni haljinama, cipelama, ogrlicama, engleskim romanima, mapama, kao i stvarima i priborom za koje je verovala da ih neće naći na Istoku, pa čak i, činilo se, nepotrebnom vunenom garderobom, jer su, kako nam je rekla, večeri u Singapuru često „sveže“. Naterala je Rejčel da joj naglas čita iz bedekera o terenu i autobuskom prevozu, kao i lokalne izraze za „Dosta!“ i „Još!“ i „Koliko je to udaljeno?“. Naglas smo izgovarali te fraze sa klišetiranim istočnjačkim naglaskom.

Možda je verovala da će nas takve pojedinosti i spokoj pakovanja velikog kovčega ubediti u razložnost njenog putovanja, a da nas neće još više ucveliti. Gotovo da smo očekivali da i sama uđe u taj crni drveni kovčeg, veoma nalik mrtvačkom sa mesinganim oplatama na uglovi-ma, pa da je odnesu od nas. Taj čin pakovanja potrajao je nekoliko dana i bio je nekako spor i zloslutan poput beskrajne priče o duhovima. Naša će se majka preobličiti. Preobraziće se u nešto nevidljivo za nas. Možda Rejčel nije imala taj osećaj. Bila je starija od mene više od godinu dana. Možda je to njoj sve izgledalo teatralno. Ali meni je to neprestano predomišljanje i prepakovanje ukazivalo na to da će naša majka zauvek nestati. Pre nego što je otišla, zavukli smo se u kuću kao u pećinu. Samo smo nekoliko puta otišli da prošetamo kraj rečnog nasipa. Rekla nam je da će se narednih nedelja naputovati.

A onda je odjednom morala da ode, iz nekog razloga ranije nego što smo očekivali. Moja sestra je otišla u kupatilo, namazala lice belom bojom, pa kleknula s tim bezizraznim licem na vrh stepenica, uhvatila se za ogradu i nije htela da se pusti. Stajao sam kraj ulaznih vrata i zajedno s majkom pokušavao da ubedim Rejčel da siđe. Kao da je majka udesila sve da ne bude rastanka u suzama.

Imam jednu majčinu fotografiju na kojoj joj se jedva vidi lice. Prepoznajem je samo po držanju, po kretnji udova, iako je snimljena pre nego što sam se rodio. Imala je na slici sedamnaest ili osamnaest godina, a slikali su je roditelji na obali njihove reke u Safoku. Plivala je i navukla je haljinu, i stoji na jednoj nozi dok na drugu, nakrivljenu, nazuva cipelu, a glava joj je oborena, pa joj plava kosa pokriva lice. Našao sam je posle mnogo godina

u gostinskoj sobi, među ono malo stvari koje je majka odlučila da ne baci. Još imam tu sliku. To je gotovo anonimna osoba, opasno nakrivljena, koja nastoji da održi ravnotežu. Već tad je inkognito.

*

Sredinom septembra stigli smo svako u svoju školu. Kako smo dotad pohađali običnu školu, nismo bili naviknuti na život u internatu, dok su svi ostali tamo već znali da su u suštini napušteni. Mi to nismo mogli da podnesemo i kroz samo nekoliko dana po dolasku poslali smo pismo roditeljima na poštanski fah u Singapuru moleći ih da nam dozvole da napustimo internat. Zaključio sam da će naše pismo putovati kamionom do dokova u Sauthemptonu, da će dalje otploviti brodom, koji će uplovljavati u daleke luke i odlaziti dalje bez ikakve žurbe. Na toj udaljenosti i posle šest nedelja već sam znao da će naš spisak žalbi delovati beznačajno. Na primer, to što moram da se spuštam tri sprata stepenicama po mraku da bih noću našao toalet. Većina redovnih pitomaca obično je pišala u odabrani lavabo na našem spratu, pored onog nad kojim smo prali zube. To je generacijama bio običaj u toj školi – pa su decenije mokraćne utrle jasnu stazu u taj emajlirani lavabo koji se upotrebljavao za tu aktivnost. Ali jedne noći dok sam se polusanjiv olakšavao u lavabo, naišao je nadzornik i video šta radim. Sutradan je na zboru održao vatren govor o gnusnom činu na koji je naišao, i otišao čak dotle da je ustvrdio kako za četiri godine koliko se borio u ratu nikad nije video nešto tako skaredno. Muk šokiranih dečaka u hodniku bio je zapravo odraz neverice da nadzornik ne zna za tradiciju koja postoji još od vremena kad su Šeklton i P. Dž. Vudhaus* bili velikani

* Ernest Šeklton, britanski istraživač iz 19. veka čuven po ekspediciji na Antarktiku. P. Dž. Vudhaus, engleski pisac i humorista. (Prim. prev.)